

Genrix Pestalotssi və onun didaqtıqa təlimi

(1746—1827)

Pestalotssinin adı—burzua pedaqogıqası tarixində ən məşhur addır. Pestalotssi—Jevropada xalq feodalizm və absoljutizm zəncirindən azad etmək uğrunda mübarizə gedən və eyni zamanda yeni kapitalizm zənciri təsis olunan bir epoxada yaşamışdır.

Pestalotssini, kəndlilərin talei, onun (Pestalotssinin) fəaliyyətə başlamış vaxt, xüsusilə amansız istismar olunan kəndlilərin talei dərindən həyəcanı gətirirdi. Pestalotssinin bytyn simpatiyası joxsul kəndlilərin tərəfində idi. Pestalotssi bytyn öz həyatı əməkçilərin mənafe ilə bağlanmış demokrat pedaqoqdur. Pestalotssi sosialist deyildi. «Pestalotssinin əsri xüsusi mülkiyyətin müqəddəs hala (oreol) ilə əhatə olunduğu əsrdir, bu əsrdə insanlar xüsusi mülkiyyəti qənaətcilik, cəlbəqanlıq və başqa buna bənzəyən xeyrxahlıqlar yolu ilə əldə etmək mümkün olduğuna sadə bir e'timad bəsləyirlərdi», «xalqa kəməli xaricdən: maarifpərvər monarxıdan, xalq sevgisi ilə ruhlanmış feodaldan, aqıllı hakimlərdən, xeyrxah fabriquantdan gözləyirlərdi»¹ və Pestalotssi pedaqagıqa teorigası və praqtıqasında, düzgün olmayan, bəzən isə tamamilə reaksiya siyasi və fəlsəfi əsaslara istinad edərək, çox vaxt səhv pozisiyalar tutmuşdur, onun kəndlilər arasında fəaliyyəti isə filantropik (insaniyyətəpərvər) xarakter daşımışdır.

Lakin Pestalotssi eyni zamanda geniş əhali kətlələri uşaqlarına daha asan və sürətlə bilik təlim etmək üçün yollar axtarır, təlimi həyatı, praqtiki cəhətdən qiymətli və ictimai üçün əlverişli etməyə cəhd edirdi. Pestalotssi nəinki teoretikdir, o eyni zamanda xalq məktəbinin praqtiki təşkilatçısı, metodisti və propaqandisti olmuşdur. O, təlimi kətləvi hala salmaq imkan verən metodıqanın banisidir. Bunun üçün bytyn ölkələrində xalq məktəbinin inkişaf tarixi Pestalotssi ilə əlaqədardır.

Onun pedaqagıqa teorigasının progressiv hissəsində və onun pedaqagıqa praqtıqasında, indiki vaxtda, bizim üçün onun didaqtıqası xüsusi maraq ojaadır. Bu ocerdə biz onun pedaqagıqa sistemasının məhz bu cəhəti üzərində dajanaçaqıq.

Lakin Pestalotssinin pedaqagıqa teorigası onun bytyn həyatı və fəaliyyəti ilə sıx bir tərzdə əlaqəli olduğundan, onun didaqtik müddələrin izah etmədən qabaq qıssa bioqrafik mə'lumat vermək lazımdır.

Genrix Pestalotssi 1746-cı ildə Şvetsarijada, Tsjurix şəhərində praqtik həkimin ailəsində anadan olmuşdur. Genrix altı yaşa girəndə onun atası vəfat edir. Pestalotssini anası və onun yərinə olduqca bəyik təsis bəqəşləmiş sadıq qulluxcusu tərbiyə etmişdir. Onlar Pestalotssini dini-mistik əhval-ruhiyyə ilə əhatə etmiş və onda həddən artıq həssaslıq və xuljasılyq inkişaf etdirmişlər.

Pestalotssi çox intibah, coşğun, xaricən xeyli kələkətyr və cirkın oqlan idi.

¹ N. O r u p s q a j a—Xalq maarifi və demokratiya, səh. 37, «Maarif işçisi» nəşri (rusça). 1930-cu il.

Erkən oxumaq əjrənərək, o iyzlərlə kitab oxumuşdur. Bu kitablar onun təxəyyül və fantaziasının inkişaf etdirmişdir. Pestalotssi, artıq, uşaqlıqdan etibarən, sonralar onda xüsusilə əjdən surətdə zahirə cəhənin xarakter xüsusiyyətlərini meydana çıxarırdı: həddən artıq tez inanmaq, qeiri praktiklik, hazırkı momentdə onu maraqlandırmayan şeylərə qarşı qayğısızlıq, onun hissə və təxəyyülünə toxunan hər şeyə isə bütynliyi ilə qayılmaq, gözəl həyata keçirilməsi mümkün olmasa da belə nəçib, gözəl məqsədlər uğrunda fədakarçasına çalışmaq və sairə.

Məktəbdə Pestalotssi yaxşı şagirdlərdən biri idi, lakin bir barabarda oxumurdu: sevdiji predmetlərdə gözəl mükəmməliyyət qazanırdı, obiri predmetlərə isə, demək olar ki, hec diqqət verməzdi; çox zaman o, ən pis şagirdlərin buraxmadıq səhvləri buraxırdı.

Pestalotssi üç illik ibtidai məktəbi və jeddi illik latın (orta) məktəbini bitirir və ali məktəbə girir.

Burada o, qədim dilləri, fəlsəfəni, hüququ əjrənirdi. Russonun əsərləri gənc Pestalotssiə böyük təsir bağışlayır. O və onun bir çox yoldaşları Russonun «İctimai müqavələ» və «Emil» adlı əsərlərini həddən artıq oxuyarlardı.

Russoja sitajış edən gənclər «gelvetik cəmiyyət» təşkil edirlər; bu cəmiyyətin üzvlərini «gənc patriotlar» adlandırdırlardı. Cəmiyyət bir jurnal çıxarıb, bu jurnalda Pestalotssi də iştirak edirdi. «Gənc patriotlar» təzəlik altında qalmış kəndlilərə öz simpatiyalarını ifadə edir, vətən ideyasını fətiş halına salır, onun qəhrəman keçmişini əjrənmək lazım olduğunu sübut edir və hökumətin fəaliyyətini tənqid edirlərdi.

Tsjurix hökumətinin başında durmuş torpaq mülkədarlarının mənafeyini gədən aristokratija partiyası həyəcana gəlir. Tsjurix hökuməti «gelvetik cəmiyyəti» bağlayır və «gənc patriotlar» həbs edir. Pestalotssi üç günlük həbsdən sonra azad edilir. O, təlimi buraxaraq özünü xalqın xeyriyyəti uğrunda mübarizəyə həsr etməyi qərara alır.

Şvetsariyanın kəndliləri, burzua revolyusiyası ərəfəsində olduqca ağır dövr keçirirlərdi. Xırda ev peşəsini əldyrərək inkişaf edən iri sənaye və hələ myhafizə edilməkdə olan feodal zylmynın təsiri altında kəndlilər dağılır, joxsullaşır, qolcomaqların və sələmcilərin əsir edici cəzalarına düşürldi.

Pestalotssi jai qanıqlarının kənd pastoru (keşişi) olan öz babasının yanında keçirirdi, o, orada çox vaxt kəndlilərin işində iştirak edir və kəndlilərin joxsul vəziyyətini yaxşı bilirdi. Təlimi ataraq o, kəndə keçmək və orada kəndlilərin təlimini təşkil etmək və gəlirlərini cəmləməyə jəhm etməklə onlara kömək etməyi qərara alır. Bunun üçün o, kənd təsərrüfatının əjrənməklə məşqul olur, 10 aj müddətində nymunəvi bir malikanədə jəşajaraq, orada kənd təsərrüfatı praktikasının keçir və eyni zamanda kənd təsərrüfatından ən myhyim teoretik əsərləri əjrənir. Bundan sonra, Pestalotssi borç alaraq pul ilə işlənməmiş bir torpaq ucastoqu alır, orada ev tikir və öz mülkiyyətini «Nejcof» («Jeni həjət») adlandırır. Burada, o, qabaqca marena (bojax) becərməklə məşqul olur, lakin sonradan, bu işdən zərər cəkdikdə, o, syd və pendir istehsalına keçir, cəllərdə jonça əkir, malqara alır və pendir hazırlayan və əjirici istehsalat dyzəldir.

Pestalotssi böyük bir energija ilə işləyir, o bytyn temperamentini jənə işə qoşur və nymunəvi sahibkar olmaq və ətraf əhali arasında böyük qul-

ur is aparmaq xuljasına dysyr. Lakin ikinci təcrübəsində də myvəffəq olmadı. Onun piş təsərrüfatçı olduğu aşkara cəhər, təsərrüfat gəlir gətirmir; o borça dysyr.

4 il kənd təsərrüfatı ilə məşğul olduğdan sonra, Pestalotssi coxdan-kə xuljasını—jə'ni jetimləri və joxsul uşaqlarını tərbiyə etməyi həyata keçirməyi qərara alır. Öz dostlarının məsləhəti yzrə, o, «bəşəriyyət dostlarına» myraqiət edərək, onlardan jetimlər və nəzarətsiz uşaqlara məxsus prijut təşkil etmək ucyn yardım etməyi xahiş edir. Prijutda, o, uşaqlara təhsil verməyi və əl əməyi təlim etməyi və'd edirdi. Pestalotssinin cəqrişinə yardım cavabı verilir. Toplanmış pula Nejqofda 1775-ci ildə prijut açaraq, ona «joxsullara məxsus myəssisə» adı verir. Öz evini və torpağını bu prijuta verir və özy də tamamilə bu işə qapılar. O, bu prijuta 8-dən 15-ə qədər yaş olan onlarla jetim və jürdsuzlar toplayır, onlara oxumaq, jazmaq, hesablama, ibtidai geografiyanı, ibtidai təbiiatı və sairəni öjrədir. Uşaqlar ev nəzdində olan əjirici və toxuyucu ə'malatxanada işləjirlərdi; bundan əlavə jajda oqlanlar—cəldə, qızlar isə—baqıda, bostanda və ev təsərrüfatında işləjirlərdi. Pestalotssi öz qarşısına təlimi kənd təsərrüfatı və sənaye əməyi ilə birləşdirmək vəzifəsini qoqur. O, «joxsullara məxsus myəssisənin» gələcəkdə öz qazancları ilə işləyə biləcəyi və onun icərisində uşaqlar, onların əzləri tərəfindən hazırlanan predmetlərin satışından alınan pulla saxlamaq mymkyn ola-cəq xuljasına dalır.

Pestalotssi özy və onun arvadı səhərdən axşama qədər prijutta işləjirlərdi. Pestalotssi hər uşaqa diqqət jetirirdi: onların hər birini nə ilə məşğul etmək və hansı işə qoqlmaq mymkyn olduğunu bilməyə cəhd edirdi. «Mən illərlə əlli nəfərdən artıq dilənci uşaqlar arasında jasadım, kəsibləqdə öz cərəjimi onlarla bəlyşdyrdım. Diləncilərə insan kimi jasmamaq öjrətmək ucyn, mən əzym də dilənci kimi jasadım»—deyə o öz haq-qında jazır. Pestalotssijə elə gəlirdi ki, o, joxsullar və bədbaxtlar bəxtijar etmək yolunu—uşaqların «professional» təhsilində tapmışdır. Pestalotssi joxsullar zylm və joxsulluqdan ancaq əməkçilərin revoljusion mybarizəsi jolu ilə sona qədər azad etmək mymkyn olduğunu başa dysmyrdy. O sadədilçəsinə guman edirdi ki, uşaqlar kənd təsərrüfatına, sənaye və ev təsərrüfatına dair bilik və vərdislərlə silahlandırmaq və ejini zamanda onlarda namusluluq, əməjisevmə və bu kimi əxlaqi sifətlər tərbiyə etməklə, o, onlar ucyn ehtijaçsız və mystəqill həyat imkanı təmin etmiş olar. Uşaqlar işə həvəssiz girişirdilər, coxusu prijutdan qacır-dı, onların jerinə başqalar qəbul edilirdi; uşaq tərkibinin axyçılıq prijutun həyatına piş tə'sir buraxırdı.

Tezliklə prijut maddi cətinlik cəkməyə başlayır, uşaqların öz əməyi ilə əzlərini saxlaja bilməsinə əsaslanan haq-hesab əzy ny doqrultmur.

Pestalotssinin başa dysmədij bu əsas səbəbin yzərinə Pestalotssinin qejri praqtijilij və həddən artıq sadədil, tez inanc olmas da əlavə olundu; Pestalotssinin bu xasijətindən sui-istifadə edərək, onu cox tez-tez aldadırlardı.

Pestalotssi uzun myddət təslim olmadı. O, prijutu baqlamamaq ucyn bytyn tədbirləri qetyrır, lakin «joxsullara məxsus myəssisə» 6 ilə qədər davam etdikdən sonra 1780-ci ildə baqlanır. Ondən sonra borçlar qalır. Borcun bir hissəsini ədəməyə dostlar kəmək edir. Borcun qalan his-

səsini ödəmək ucyn isə «Nejəofun» bytyn torpaqıny və həjətdəki tiki-
lişin bir hissəsini satmaq lazıym gəlir.

Pestalotssi tamamilə təminatsız qalır. Qohum və dostlarınyn, de-
mək olar ki, hamısı ondan yz çevirirlər; onlar onu qərq olmuş adam
sajırlar.

İşdə həyata keçirməyə myvəffəq olmadıqıny, o, kitab vasitəsi ilə,
kəndli roman vasitəsi ilə propaqanda etməyə qərar verdi. Bu məqsədlə
o, hər şeydən qabaq 1781-ci ildə «Linqard və Gertruda» romanıny bir-
rinci hissəsini jazır. Sonrakı 6 il ərzində romanın ikinci, ucıncı və
dördüncü hissələri sıxır. Birinci çild sıxandan sonra roman cox bəyjk
myvəffəqijjət qazanır; o bir cox xariçi dillərə tərcümə olunur və Pes-
talotssi nəinki Şvetsarijada, hətta xariçi ölkələrdə belə, məşhur adam
olur. Revoljusion Fransanın qanunverən jəqəncəq 1792-ci ildə o vaq-
tın başqa məşhur adamları ilə birlikdə, Pestalotssijə də «Fransa res-
publiqasının vətəndaşı» adını verməyə qərar verir.

Pestalotssinin bəyjk bədii is'tedadı jox idi. Onun romanı gıynın ma-
raxlı içimai idejalarına toxunması və progressiv cəhəti ilə oxuçılardı
əzünə çəlb edirdi. Romanın məzmunu cox sadədir. Bonnal kəndində
bir səlamci öz hərymcək torunu atmış, onun çajnaqına düşən kəndlilər
icgi icir, öz jer ucastoqlarını atıb gedirlər. Mərhəmətli, lakin zəif xa-
raqterli Linqard da bu jolla gedir. Onun aqıllı və xeyrxah arvadı kəndli
qadın Gertruda bu bədbaxılıqdan xilas olmaq ucyn jol tapır. Kitab o
qadının bu işi neçə etdiyi barədə naqıl edir.

Romanda, Pestalotssinin praqtiqada myvəffəqijjətsizliklə, həyata ke-
cirməyə cəlbəddə idejalar həyata keçirilir. O, belletristik formada qə-
nətcilik, əljəqlıq və təhsilin kəməji ilə kəndi joxsullaşmaqdan, kələk-
dən və pozğunluqdan neçə qorumaq, kəndli ısaqlarını jeni qajda ilə
neçə tərbiyə və təlim etmək mymkyn olduqu barədə xırda burzua uto-
pijasını təsvir edir. O, qapitalın hakimijjətinə qarşı, mylkədarların
feodal istismarına qarşı protest etmir. O, içimai quruluşu dəjisməkl
xyljasına qarılıır. Əksinə olataq, o elə jollar axtarır ki, həm qapita-
lizmin inkisafı və həm də mylkədarların hakimijjəti joxsullar ucyn
fejzli olsun. Əlbəttə bu fikir utopik bir fikirdir və olduqca sadədidir,
lakin o zaman bu roman avtor ucyn dıynja şöhrəti jaratmışdı.

Pestalotssi ilə ministrlər jazşırlar. O, Gəte, Gerder, Qlopştəq və
sairləri kimi məşhur şəxslərlə tanış olur.

Pestalotssi, ona Fransa respubliqasının fəxri vətəndaşı adını vermiş
1789-cu il Fransa burzua revölusijasını təbrik etmişdir. 1798-ci ildə
Fransanın tə'siri altında Şvetsarijada patrisilər hökuməti devrilir; jeni
Şvetic respubliqanın məclis myəssisəni saqırılır. Pestalotssi öz xid-
mətini revoljusion hökumətə təklif edir. Ona hökumətin «xaiq vərəqi»ni
redaqte etməyi tapşırlar. Qontrrevoljusion dairələrdə bu, Pestalotssi-
jə qarşı ədavət oladı: ona fanatıq, Robespier, dəli, jacobinci, poz-
qun və sairə adlar verilir.

Bə'zi qantonlar revoljusion hökumətə tabe olmaq istəmirlər və qontr-
revoljusion ısjan qaldırdılar. Onların əljhinə qoşun gəndərilmişdir.
Revoljusion hökumətin bu qoşununu jola salaraq Pestalotssi jazır: «Qoş
sizin ırajınız öz qardaşlarıңыз ucyn qan axıtsın, lakin qoş sizin əliniz
ölkəni xilas edərək, dıyməni dəjsyn».

Revoljusion qoşun qontrrevoljusion usjanın mərkəzi olan Stans şəhərini tutur, şəhərin bir hissəsini daqıdır və usjanı jatırır. Pestalotssi hər çyr qontrrevoljusijanın qəti surətdə jatırılmasının qəzetdə tələb edir.

Pestalotssi Şvetsarija revoljusijasının ən aqktiv rəhbərləri sırasında olmuşdur. Ona məs'ul vəzifə tutmaq təklif edirlər. Buna, o «Mən müəllim olmaq istəyirəm» deyə cavab verir.

O, jetim və nəzarətsiz uşaqlara məxsus prijutun rəhbəri sifəti ilə qontrrevoljusion usjanın yaxın keçmişdə mərkəzi olan Stans şəhərinə gedir. Stansda Pestalotssini düşmənçəsinə qarşılayırlar. Şəhər, o zaman ucuntular jəqəbından ibarət idi, bu ucuntular arasında jarmaq, çındırlar icərisində adamlar jasıjırlardı. Bunlar revoljusion hökumət ələhinə mybarizədə olmuş şəxslərin qardaşları və başları, ataları və anaları idilər. Revoljusijanın düşmənləri burada əhali arasında yeni hökumətə qarşı ədavət ojadırlardı. Pestalotssi isə bu hökumətin adından Stansa gəlir. Bundan əlavə bu şəhərin əhalisi fanatik qatoliklərdən ibarət idi, Pestalotssi isə—protestant idi. Burada Pestalotssi olduqca cətin bir vəziyyətdə qalır. Lakin Pestalotssi Stansa həvəslə gəlir, çünki o burada «onun həyat juxusunun» jerinə jetiriləcəyini fərz edirdi. Stansda olduğu vaxt onun həyatının ən gözəl səhifəsidir. Pestalotssi bu zaman artıq, 53 jasa girirdi. Lakin o işə gənclik həvəsilə jarışır.

Prijut ucyn jary uculmuş bir monastır ajırılır. Bunun icərisində nə bir aşxana, nə bir otax, nə bir qavat, və nə də bir xidmət edici personal var idi. Havalar sisli keçirdi. Bytyn bina pələqın icində idi. Pestalotssi işə tək başladı. Ondən başqa tək birçə eqonom qadın vardı. Keçmişdə «Nejqofda» olduğu kimi, burada da o özyny bytynlyjy ilə uşqlara həsr edir. Sonralar o jazmışdır: «Onların (uşqların) bədənləri və ruhları ucyn olan bytyn jaxşy şeylər mənim əlimdən onlara gərdirdi. Onlar, ehtijaçda olduqları zaman hər çyr jardıq və kəməji, hər çyr nəsihəti bilavasitə məndən alırlardı. Mənim əlim onların əlində, mənim gözlərim onların gözlərinə baxırdı. Mənim göz jasırları onların göz jasırları ilə birlikdə axır və mənim gylımşəməm onların gylımşəməsini təqib edirdi. Onlar dynja xariçində, Stans xariçində idilər, onlar mənimlə və mən də onlarla idim... Mənim onlardan səvəy nə evim, nə dostlarıym, nə xidmətcim, heç bir şeyim jox idi. Onlar saqlam olanda mən onların arasında olurdum; onlar xəstə olanda mən onların janyı kəsdirdim. Mən onlarla birlikdə jatırdım. Axsam mən hamıdan axırda jataqma girir, şəhər hamıdan tez jerimdən qalxırdım. Və artıq, jataqmda ikən, mən hələ onlarla birlikdə dua oxujur və juxulajana kimi onları təlim edirdim. Onlar özləri belə istəjirlərdi. Hər dəqiqə joluxma təhlykəsinə məruz qalaraq, mən əzym, onların paltarlarından və özlərindən, demək olar ki, jujulmaz cirki aradan gətyrmək qajıqssın qalırdım».¹

Pestalotssi, e'timad və sevgi əsasında tərbiyə olunanlardan mehriban bir ailə jaratmaq cəhd edirdi. O, onlara savad əjradirdi. Prijut şəraitində, heç bir vəsaitsiz, tək başına və bir də 80 uşqla birdən məşqul olmaq mümkün olmurdu, ona görə uşqların öz icərisindən myavinlər ajırır.

¹ P e s t a l o t s s i — «Secilmiş pədaqozi əsərləri», (rusça), Tixomirovun nəşriyatı. 1909-cu il, III cild, 15-ci səhifə.

dı. Burada sadələşmiş metodlar tətbiq olunurdu; sonradan Pestalotssi bu metodları myfəssəl bir surətdə işləmiş və əsaslandırmışdır.

Əxlaqi tərbiyəni Pestalotssi iş, fəaliyyət vasitəsi ilə verməyə çalışırdı. Qonşuluqda Altdorf kəndi var. O, prijut uşaqların işqır və Altdorfda uşaqların evsiz, jeməksiz və paltarsız qaldıqların onlara sələjir və bədbaxt uşaqlardan bə'zisini prijuta gətyryb-gətyrməmək barədə onların rə'jini öjrənir. Hamı dostcasına—«Gətyrək, gətyrək»—deyə cavab verirlər—«Axır o zaman sizin jeməjiniz azalar, siz paltarlarınəz, ja-taqlarınəz onlarla bəlyşdyrməli olaçaqsınız, razısnəz?»—«Razı-jə, razı-jə. Biz onların öz janınəz gətirmək istəjirik!»—deyə uşaqlar hamıyı bir aqırdan cəqırdırlar. Pestalotssi bundan razı qaldı.

Stansdakı prijut az davam etdi, o cəmisı 6 aj yaşajır. Monastır xəstəxana ucyn alınır, uşaqlar isə kəndli evlərinə gəndərilirlər. Pestalotssi bu qıssa vaqt icərisində gözəl nəticələr əldə edir: uşaqlar fiziki cəhətdən məhkəmləndilər, içtimai davranış yzrə qiymətli vərdislər aldılar. Pestalotssi isə özyny tamamilə yzgyn dərəcəyə gətirdi və bundan sonra myalıçəyə gətməyə məcbur idi. Prijutun bağlanması ona cox aqır tə'sir bağışladı.

Kicik bir istirahətdən sonra, Pestalotssi, özynin məktəbə tə'jin olunmasını tələb etdi. O Burqdorfda kənd məktəbində myəllim myavini vəzifəsini aldı. Orada myəllim cəkməci Dizli idi. Dizli Pestalotssidən şübhələndi, o, Pestalotssini öz jerinə qonqurent gərdy və onu oradan səxşdərən səxarmaq qərara aldı, o, ata-analar arasında Pestalotssi haqqında mənəşiz şajələr buraxmaq başladı. Cəkməci myəllimin bu pis məqsədli agitəsiyası tə'siri altında ata-analar işqlaraq uşaqlar yzərində jeni tə'lim metodları ilə eqsperiment aparmaq içazə vermək istəmədiklərini qərara aldılar.

Pestalotssini myəllim sifəti ilə azjaşylara məxsus səhər məktəbinə kəcyrdilər; burada o bytyn ill çalışaraq özynin jeni tə'lim metodunu işlədi. Burada o həvəsli işləmiş, gynyny səhərdən axşama qədər məktəbdə kəcirmişdir.

1800-cy ilin mart ayında illik imtihanlarda, xysusi məktəb qomissiyası Pestalotssinin iş nəticələrini və jeni tə'lim metodları işlətməsini joxlamış və olduqca jaxş rə'j vermişdir. Qomissijanın bytyn gərdyqləri, gözlediklərindən dəfərlə artıq olmuş. Bundan azacıq sonra, Pestalotssi kişi məktəbinin ikinci sinfində myəllimlik jeri aldı. Burada o, qabaxlı həvəsli, jeni tə'lim metodların işləmək və joxlamaq yzrə tədqiqat və eqsperiment işlərini davam etdirdi. Pestalotssinin jaratdıq jeni metodun nədən ibarət olduqı haqqında biz aşağıda bəhs edəçəjik. Onun işi rəqəbtli qarşılanır. Ona jərdəm etmək ucyn «Tərbijə dostları cəmi-jəti» təşkil olunur. Pestalotssi məhkəm zəmin yzərində dajandır.

1800-cy ilin rəjynda Pestalotssi başqa pədaqoqların əməkdaşlıqı ilə Burqdorfda institut açır. Bu institut məktəbdən və myəllim hazırlamaq ucyn seminarijadan ibarət idi. Pestalotssinin institutu olduqca syrətli bir tərzdə təkcə Şveitsarijada deji, ejni zamanda Jevropanın başqa ölkələrində də cox bəjy bir səhrət tapır. Şveitsarija-hökumətinin yzvləri öz uşaqların oxutmaq ucyn buraja qojurlar, başqa ölkələrdən də coxlu şajirdlər var idi. Şveitsarijanın bytyn qantonları, Germaniya və

sair ölkələrin hökuməti Pestalotssinin seminariyasında hazırlanmaq üçün myəllimliyə qandidatlar göndərilir.

Burada Institutun fəadəbəq ilk illərdə Pestalotssi öz dıdaqtık teoriyasını bitirir. 1801-ci ildə o «Gertruda öz uşaqlarını neçə oxudur» adı ilə bir kitab buraxır. Bu kitab Pestalotssinin əsas pədaqozi əsəridir: burada o, öz psixoloji təlim metodunu izah edir və əsaslandırır.

Jənə həmin ildə Pestalotssi öz «Hərİ heçələmə və oxu təliminə dair nəsihətlər» kitabını nəşr edir. Bundan əzaçbəq sonra başqa əsərləri də sərb: «Analara məxsus kitab», «Myşahidələr əlifbası» və «Rəqəm haqqında əjani təlim».

4 il Burqordfda davam etdikdən sonra, Pestalotssinin institutu qabaqca Mjunnxenburxeja, sonra isə Ifertenə kecyrylyr.

Institut nəzdindəki məktəbin tədris planı bəyık maraq ojadır. Burada bu cır myxtəlif predmetlər tədris edilirdi: nemes və fransız dilləri, latın dili, arifmetika, rəsm, geometrija, geoqrafija, tarix, təbiijjat, fiziqa, kimja, nəqmə, gimnastika, hərbi təmrinlər. Arzı edənlər, bunlardan başqa hər hansı bir sənət əməli (dylgərlik, jonuculuq, qartonaz) və həmcinin muzika ilə məşqul ola bilərlərdi. Bytyn şagirdlər kənd təsərryfat əməlinə iştirak edirlərdi.

Bu cır tədris planı Pestalotssinin məktəbini köhnə sxolastik məktəbdən çox kəskin surətdə fərqləndirirdi. Təbiidir ki, bu cır jenilik olduqca bəyık maraq ojadır.

Institutda tərbiyələnənlər üçün qəbul edilmiş gyn rezimi də jeni idi:

- Səhər saat $5\frac{1}{2}$ — juxudan durmaq.
 6 — 7 — məşqələlər (dərslər).
 7 — 8 — jujunmaq, səhər jəməli, dua.
 8 — 12 — dərslər.
 12 — gynorta jəməli.
 $1\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ — dərslər.
 $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ — mejdancada ojunlar.
 $4\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ — nahar.
 5 — 8 — dərslər.
 axşam saat 8 — axşam duası və şam.
 9 — jatmaqa getmək.

Burada fiziki təmrinlər və ojun da dərslər sırasına daxildir. Aşağı siniflər üçün əqli məşqələlər olan dərslərin sayı az idi.

Davam etdiji myddətin ilk on ilində Institut öz cıcəklənmə və şöhrət dövrünü kecyrmışdır. O vaxtın məşhur adamları bu nymunəvi myəssisədə işin qojulusuna baxmaq üçün buraja gəlirlərdi. Bundan sonra institutda dyşgynlyk dövrü başlayır. Institut olduqca artır. Pestalotssi, artıq qoçalmışdı, onun üçün belə bəyık bir myəssisə yzərində rəhbərlik etmək cətin idi. Onun myavinləri və myəllimləri arasında dalaşma başlanır. Sonra maddi cətinliklər başlanır. Institutun hətta ən yaxşı dövründə belə Pestalotssi öz işindən narazı idi. Onun məktəbində zəngin və gərəkəmlı adamların uşaqları oxujurdu, o isə həmişə, hər şejdən qabaq joxsullara kəmək etməli arzu edirdi. Bir dəfə o, institut yzərində rəhbərliklə birlikdə jetimlər üçün prijut da dyzəltmək istədi, lakin bu iş baş tutmadı.

1825-ci ildə səksən beş yaşlı Pestalotssi öz institutunu ləqəv edir və Nejqofa, öz nəvəsinin janına qayıdır. Burada, öz qoçalıqına və xəstəliyinə baxmaraq, işləməkdə davam edir. O burada öz «Ququ nəqməsini» yazır: bu kitabda o, öz pedaqozi fəaliyyətinə jekun vurur. Burada o, başlıca olaraq elementar təlimə aid olan pedaqogika və metodika məsələlərini bir daha nəzərdən keçirir.

11 fevral 1827-ci ildə bu qərribə pedaqoqun həyatı qurtarır.

Pestalotssinin fikrinə təbii təbii məqsədi uşağın qüvvə və qabiliyyətlərini harmonik tərzdə inkişaf etdirməkdən ibarətdir: mürəbbi uşağı «həqiqi insanlığa» doğru aparmalı, ondan «tam adam» hazırlamalıdır. Təbii təbii məqsədini bu cür ümumi təriflərlə ifadə edərək, Pestalotssi düşynə bilmirdi ki, sinfi istismarcı cəmiyyətdə geniş əməkci kətləsinin uşaqları üçün hər tərəfli harmonik inkişaf həyata keçirilə bilməz.

Pestalotssiyə görə insan fitrən fiziki, əqli və əxlaqi qabiliyyətlərlə doğulur. Təbii uşaq təbiətinin təbii inkişafı ilə uşaq olaraq bu fitri qabiliyyətləri inkişaf etdirməlidir.

Pestalotssi özy xüsusi olaraq qeyd edir ki, onun pedaqogika idejalarının əsasında insan nəvynin qabiliyyət və qüvvələrinin inkişafı işində təbiətə uşğunluq barədə olan ideja, jəni təbii təbii təbiətə uşğun olma idejası təşkil edir. Təbii inkişaf—təmrinlər yolu ilə həyata keçirilir. Uşaqda bütyn qüvvə və qabiliyyətlər rüşeym vəziyyətində olur və təmrinlər vasitəsi ilə inkişaf edir. «Təbiət özy, insanı, bu qüvvələrin hər birini təmrin etmək üçün təhrək edir. Göz baxmaq, qulaq eşitmək, ayaq jerimək və əl japışmaq istəyir. Hələ, yrek də inanmaq və sevmək istəyir. Ağıl da fikirləşmək istəyir»¹. Təbii insan qüvvələri və qabiliyyətlərinin özbaşına inkişafında təbiətə jərdəmdən ibarətdir. Beləliklə, bu məsələdə Pestalotssi Russonun arxasında gedərək, təbiətdə məqsədə doğru istiqamət almanı, planlılıq lazımlıca qijmətləndirmir, biologizmə doğru, təbiət qüvvələri stixiasının şüurilik və içtimai aqıvlik yzərində ystinyjynə doğru sevgi edir. Lakin Pestalotssidə mənfi cəhət odur ki, o, təmrinin olduqca bejyk əhəmiyyətə malik olduğunu qəbul edir. Uşaqda fəaliyyətə qabiliyyəti inkişaf etdirmək lazımdır. Buna kənd joxsulları uşaqlarının təbii və təlimində əsas təşkil edən əmək təbii vasitəsilə nail olmaq olar. Təlim prosesində uşaqlar əmək vərdisləri alırlar: ümumi və professional təlim bir-biri ilə sıx əlaqədə olmalıdırlar.

Pestalotssiyə görə hər bir təlimin məqsədi müşahidə (sejridir: müşahidə hər cür təhsilin əsasıdır. Müşahidənin əhəmiyyətini Qomenski və başqa pedaqoqlar da dəfələrlə xüsusi surətdə qeyd etmişlər. Pestalotssinin xidməti isə müşahidəni təlim praktikasına daxil etməkdədir.

«Ququ nəqməsində» o yazır: «İndi mən keçmiş nəzər salaraq, özümə—bə mən bəşəriyyətin təlimi üçün nə etmişəm—deyə soruşduqda, mən, əjaniliyi hər cür bilimin absoljut əsası kimi qəbul edərək, təlimin bu əsas ali prinsipini möhkəm bir tərzdə mənə etdijimi geriyə»².

¹ Pestalotssi — «Secilmiş pedaqozi əsərləri», Tixomirovun nəşri. 1909 il: III cild səh. 349.

² Orada—səh. 198.

Pestalotssi dejirdi: «Söz təlimindən qabaq, real biliklər gəlməlidir; tərifləri təkrar etməklə şagird boşsözlüyə alıbsır, səsləri məfhum kimi qəbul edərək öz-əzyny aldadır».

«Hər hansı bir predmetin mahiyyət və təzahyrlərini nə qədər çox miqdarda hisslərlə bilsən, predmetlə tanışlıqın da bir o qədər dy-ryst olaçaqdır»¹.

Pestalotssi bytyn təlimin binəvrəsini əjanilikdə gəyirdy: əjanilik ady altında isə o, şagirdin əldə etdiji bytyn təcrybə və myşahidələri, uşaqları özy tərəfindən edilən bytyn praqtiki tətbiqatı, onun təlimlə əlaqədar olan bytyn halətini, bytyn emosijasıny dyşynyrdy.

Tərbijə və təlim myşahidə və təcrybəyə əsaslanmalıdyr, bunlardan başlaıaraq, insan ymumiləşdirmələrə, nəticələrə və myqajisələrə qal-xır. Ən sadə myşahidələrdən başlamaq və daha myrəkkəb myşahidə-lərə keçmək lazımdır. Asandan cətinə getmək lazımdır. Təlim uşaqların gycy cətan bir səviyyədə olmalı, onların yaşları ilə və inkişaf dərəcələri ilə uyğun olmalıdyr. Ardıcılıq və tədrisilik dyzgyn tərbijə və təlimin başlıca şərtləridir.

«Hər yeni bir anlayış—sənin tərəfindən çox yaxşı mənimsənmiş və sənin ycyn silinməz bir hala dyşmys olan kecmiş biliklərin yzərinə, de-mək olar ki, hiss edilməz, kicik bir əlavədir».

Vaqtın xejli çox sərf olunmasından qorxmajaraq, hər predmetin ilk maddələri yzərində uzun myddət dajanaq və onun əsaslı tərzdə mənimsənməsinə nail olmaq lazımdır: predmetin əsas elementlərinin my-kəmməl əjrənilişi bilijün möhkəm binəvrəsini təşkil edir. Mənimsənən şey hec bir vəchlə unudulmamalıdyr, onun ycyn onu coxlu və tez-tez təkrar etmək lazımdır.

Pestalotssi bir sıra əsərlərində və öz pedaqogıqa praqtıqasında «psixologıjaya uyğun inkişaf tərbijəsinin vasitələrini» verməyə cəhd etmişdir. Bundan başqa o, təlim metodunu sadələşdirmək yzərində inadla işləmişdir, o elə metodlar jaratmaq arzısında olmuşdur ki, o metodlarla hər ana öz uşaqlarına təlim verə bilsin.

«Ququ nəqməsi»nin myqəddəməsində Pestalotssi yazır: «Jarım əsr ərzində mən, xalq təlimi vasitələrini və xysusilə, onun əsaslarıny mym-kyn qədər sadələşdirmək ycyn və bu vasitələri, insan qyvvlərinin inkişafı zamanı təbiətin özünün işlətdiji vasitələrlə yaxınlaşdırmaq işi-nə əlimdən gələn köməkliyi vermək ycyn jorulmadan cəlməşəm»².

Kıfajət qədər mə'lumatı olmadan, jalnız myəjjən metoda jejelənmiş hər bir şəxsin uşaqlara təlim verə bilməsini dyşynməklə, Pestalotssi əlbəttə səhv edirdi. Pestalotssi təlimi mexanikləşdirmək istəyirdi.

Pestalotssini hər şeydən qabaq elementar, ibtidai təlim metodları maraqlandırmırdı. O, ədəd, forma və sözy, hər bir bilijün elementləri saıırdı. Onun ycyn, Pestalotssijə görə ədəd, forma və söz təlimin elementar vasitələridir.

Uşaqlar təlim etmək sənətinə aşıyaqdaı əsas qajdalar daxildir: 1) uşaqlara, onların dyşyncələrinə təklif edilən predmeti başqalarının icərisindən ayrıaraq, ona baxmaqı əjrətmək; 2) onları hər predmetin forması, jə'ni ölçysy və proporsıjaları ilə tanıy etmək; 3) onları by-

¹ P e s t a l o t s s i — «Secilmiş pedaqoıi əsərləri», (rusça), Tixomirovun nəş-rıjıatı; 1909 il, III cild, səh. 134.

² Orada—III cild, səh. 343.

tyn təbəqələrə predmetlərin tam ad ehtiyatı ilə mymkyn qədər erkən vaxtdan tələş etmək.

Predmetlərin xassələri yə əsas xassəyə—yə'ni ədədə, formağa və adlara gətirilib cəsarətlə bilər. Pestalotssiyə görə, predmetləri dərk edərkən obiri sifətlər əhəmiyyətli deyildir. Ədədi, formanın və adın bilmək artıq, predmet haqqında dəqiq anlaşıb verir; bytyn qalan xassələri bilmək, o biliyi dolu edir; bytyn əlamətlərin əlaqəsini bilmək məfhumu aşdıranı verir. Danışmaq, ölçmək və saymaqdan ibarət yə bacarıqdan Pestalotssi saymaq hamısından yüksəkdə tutur. Hesablama metodiqasına o, beşyik diqqət vermişdir. Ədədi o, haqiqi predmetlərin, nəqtələrin, cəzəqlərin hesablanması yzərində öyrənməyi təvsiyə edir. O arifmetiqanın əsasını sadəcə saymaqda (bir-bir saymaqda) gəyir. Pestalotssi arifmetiqə tədrisində əjani vəsait, myxtəlif tablitsalar və predmetlər daxil etmişdir. Onun şagirdi Tillix isə arifmetiqə işijini ixtira' etmişdir ki, bu, indiyə qədər arifmetiqə tədrisində myhym məktəb vəsaiti sayılır.

Nitq təlimini Pestalotssi yə hissəyə: səs, adlar və cəmlələr (əlaqəli nitq) təliminə bəlməyi təklif edir. O, səs və heçələrin öyrənilməsi barədə ibtidai rəhbərlik tərtib etmənin əhəmiyyətini qeyd etmişdir. Pestalotssi qəraətin əsasını səsi tələffüz etməkdə gəyir. Adlar təlimi təbiətə, tarixə, georafiyaya aid bir sıra olduqca myhym predmet adlarının, insan məşqələləri və mynasibətlərinə aid sözləri mənimsəməkdən ibarətdir. Əlaqəli nitq, qabaqca, ismlərin bir necə sifət ilə myvafiq tərzdə birləşməsindən, sonradan isə, getdikcə tədricən uzanan və myrəkkəblənən cəmlələrin oxunması və tərtib edilməsindən ibarətdir.

Praqtiqada, Pestalotssi sistemə yzrə nitq inkişafına aid təmrinlər şəxsi formalistik təmrinlərə cəvirlirdi.

Pestalotssi bir myşahidə əlifbası tərtib etmişdir; ölçmə də bu myşahidə əlifbasının tərkibi hissəsindən biridir. Predmetin ölçülməsindən sonra onun şəklinin cəkməsi, şəklinin cəkməsindən sonra isə onun yazılması gəlir. Məraqlə buraxırdı ki, Pestalotssi cəzə, qəvs və bucaq cəkməni cizginin (cercenijenin) əsas hesab edir. O, yazı təlimini elementlərdən başlamaq və myrəkkəb hərflərin formalarının hissələrini tədricən bir-birinə bitişdirilməsini təvsiyə edir, «bələ ki, ən cətin hərflərin mənimsənməsinə, yalnız yeni hissələrin, hərfin artıq, mənimsənməsi olan əsas hissələrinə tədricən yaxınlaşması kimi baxmaq lazımdır» («Gertruda öz uşaqlarını neçə oxudur», 7-ci məktub, § 72).

Pestalotssi tələb edirdi ki, hər bir təlim şagirdlərin şəxsi fəalijəti, aqtiylji yzərində qurulsun. Onun fikrinə, bilijin kəmiyyəti deyil, təmrinlər vasitəsilə əldə edilmiş bacarıq və vərdislərin qazanıması əhəmiyyətli. Burada biz Pestalotssinin təhsilin maddi cəhətinə (faqtik bilik mənimsənməsinə) lazımyınca qijmət vermədiyini, formal cəhətə isə həddən artıq qijmət verdiyini gəyir. Köhnə məktəbin verbal şxolastik tədrisi ilə mybarizə etmək yəyn Pestalotssinin ilk təmrinləri sözlərlə deyil, predmetlərlə baqlamaq haqqındakı tələbi beşyik əhəmiyyətə malikdir. Predmet dərsləri—yə'ni təbiətin, texniqanın, məişətin real predmetləri ilə uşaqların myfəssəl tələş olduqları dərslər—Pestalotssi metodiqasının myhym hissəsidir.

Obiri tərəfdən Pestalotssi biliklərin praqtiqə ilə, əməklə, işguzar məşqələrlə əlaqələnməsi zərurijətini qeyd etmişdir. Biliklər praqtik

vərdislər, bacarıqlar, onlar əqtiy tərzdə tətbiq etmək imkanı ilə nətiçələnməlidir.

Pestalotssi təlimin məhsuldar əməklə orqanik əlaqəsi məsələlərini həll etməmiş, buna nail olmaq ucyn dyzgy nollar gestərməmişdir. Pestalotssidə əmək təlimi ilə «elmlər əsasının» təlimi parallel gedən prosesdir, lakin onun xidməti bu məsələni mejdana qoymaqda və hər halda uşaqların öz əməklərini anlamaları barədə fikir sejləməsindədir.

Pestalotssi myasir kytləvi ibtidai məktəbin banisidir. Ona qədər, demək olar ki, hər jerdə ibtidai məktəblərdə dualar, qatexizis və psaltir ejrənildir.

Russo jeni metodların individual tərbijəyə mytəbiq olaraq tətbiqini propaqanda etmişdir; o, Emilin—zəngin və gərəkli validejn oqlunun tərbijəsi barədə jazır. Pestalotssi isə hər hansı joxxsul və kasıb ailədən olursa olsun, hər uşaq ucyn hər çyr varidata və myxtəlif qabilijətlərə malik olan uşaqlar ucyn jeni və daha mykəmməl tərbijə tələb edir.

Onun təsiri altında, xalq məktəblərində tədris planlar, proqrammalar və metodlar tazadan qurulur. Məktəbə oxu, jaz və hesablamadan başqa, geometriyanın, rəsmin elementləri, georafija və təbiijiatın başlanğıcları daxil edilir; təlim işinin qojuluğu, xysusilə, tədris metodları yaxşılaşdırılır. Pestalotssi, ibtidai məktəbdə ayrı-ayrı predmetlərin sistemətik tədrisinin və bu predmetlər tədrisinin xysusi metodları qalarnın da həmcinin banisidir.

Pestalotssi pedaqogiqə teorijasının sonrakı inkişafına da böyük təsir buraxmışdır. XIX əsrin birinci jərsindəki burzua pedaqogiqasının progressiv xəttinin böyük teoretikləri Pestalotssinin şagirdi və ardıcılığı olmuşlar. Hətta XX əsrdə bəzi məşhur pedaqoqlar ilk dəfə Pestalotssi tərəfindən təxminən 100 il qabaq formulə edilmiş myddəalarnı işləmişlər. Məsələn, Lajbn fikrinə əsas pedaqogiqə prinsipi: intibax—daxili işləmə—ifadə formulası ilə myəjjən edilir. Həmin bu fikir Pestalotssi tərəfindən formula edilmişdi. O «Ququ nəqməsi»ndə jazır: «Bizim fikrimizcə, bizim təfəkkır qabilijətimizin inkişafı, bytyn predmetlər yzarində apardığımız myşahidənin buraxdırq intibadan başlanır.

Təfəkkırymyzyn əzbəşinə inkişaf mejli ilə birləşən bu myşahidə, öz təbiəti e'tibarilə hər şejdən qabaq, myşahidə etdijimiz predmetlər tərəfindən bizim yzərimizə buraxılan intibaların dərk edilməsi ilə nətiçələnir. Bununla da labydən o, myşahidəmizin yzərimizə buraxdırq intibalar ifadə etmək tələbatı və hər şejdən qabaq, danışmaq tələbatı hissini tərədir».

Pestalotssinin metodiqası bir sıra hallarda syn'i formal və mexaniki xaraqter daşıyır: Pestalotssinin əsərlərində biz lazıy olmajan, sırf formal xaraqter daşıyan təmrinlər təklifinə az təsadyf etmirik; Pestalotssinin metodiqasının nəqsən məhz bundadır. Xalq təhsilinin burzua xadimləri cox vaqt bu böyük pedaqoqun obiri myhıym prinsiplərini və praqtiki gestarıslərini unudaraq, və ja təhrif edərək, məhz bu formal çəhətindən jərsyır və onu xalq məktəblərindəki tədrisin əsasına qojurlardı; onun metodiqasının mysbət hissəsindən isə imtijazların uşaqlarına məxsus məktəblərdə istifadə edirlərdi.

1 Pestalotssi—«Secilmiş pedaqozi əsərləri» (rusça); Tixomirovun nəşrijatı, 1909 il, III cild, səh. 355—356.

Pestalotssinin pedaqogiqa fikirlərində, dini tərbiyə haqqındakı fikirlər onun mənfi cəhətidir. Pestalotssi XVIII əsr materializm fəlsəfəsinin qabaqcıl idejalarından qəbul etməmişdir; fəlsəfədə o idealist pozisiyada dururdu. O, kilsə mərasimlərinə qarşı nifrət bəsləyir və hakimlik edən kilsəni bytpərəstliyə barabar tuturdu da, lakin təlim-tərbiyə də dini tərbiyəyə bəyik yer verirdi.

Beləliklə Pestalotssinin didaktik teorigasında progressiv cəhətlər aşağıdakılardan ibarətdir.

1. Pestalotssi elementar təlimin plan və metodikasını işləmişdir, bununla əlaqədar olaraq, o ibtidai təlimin myhymın predmetləri (oxu, yazı, hesablama, ölçmə) yzrə xysusi metodiqaja binevrə qoymuşdur. 2. O, əjani predmet tədrisini nəinki teoretik tərzdə inkişaf etdirmiş, hətta praktik cəhətdən də möhkəmlətməmişdir. 3. O, uşaqların təbiiyyət, geografiya və tarix bilikləri ilə ilk tanışlığını xalq məktəbinə daxil etmişdir; 4. O, teoretik təlimi praktiq ilə bağlamaq məsələsini gündəlik məsələlər sırasına qoymuşdur. 5. Pestalotssi uşaqa olduqca bəyik hərmət bəsləmənin, pedaqoqun uşaqa olduqca bəyik məhəbbət bəsləməsinin, myəllimlə uşaqlar arasında yrekdən, mehriban mynasibətin nymunəsini göstərmişdir.

6. Ejni zamanda Pestalotssi joxsulların bəyik dostu olmuşdur: o, xalqa qarşı məhəbbətlə, ona həqiqətən yardım etmək, onun vəziyyətini yaxşılaşdırmaq arzusu ilə janırdı.

7. Pestalotssi bytyn həyatın maarif işinə vermiş, cox vaqt, öz son vəsaitini, jaratmış olduqu pedaqogiqa myəssisəsinə verərək özy jarım aç həjat keçirmişdir. O, uşaqlara qarşı həddsiz məhəbbətlə janır, bytyn qyvəsini və qabilijətini jeni pedaqogiqa idejalarından işlənməsi və propaqanda edilməsinə vermişdir. «Hər şey başqalar ucun və hec bir şey özüm ucun» sözləri onun həyatının devizi olmuşdur. Pestalotssinin həyatı ideja naminə həqiqi qəhrəmanlıqdır. Onun həyatı və fəalijəti, onun jaratdığı pedaqogiqa sistemə ən diqqətli surətdə ejrənilməyə layiqdir.

Pestalotssinin başlıca əsərləri: «Linqard və Gertrud» (roman); «Gertruda öz uşaqların neçə oxudur», «Elementar təhsil ideyasına aid olan geryşlər və təcrybələr», «Ququ nəqməsi».